

B

ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

B1

Οι μορφές του υποκειμένου

Τι μπορεί να είναι υποκείμενο του ρήματος;

Το υποκείμενο ενός ρήματος μπορεί να είναι:	Παραδείγματα
α. Όνομα ουσιαστικό	<i>Ο αστροναύτης</i> περπάτησε στο διάστημα.
β. Επίθετο ουσιαστικοποιημένο	<i>Ο καλός</i> στο τέλος θα πετύχει.
γ. Αντωνυμία (κυρίως προσωπική ή δεικτική)	<i>Εσύ</i> φταις για όλα. <i>Εκείνος</i> θα οδηγήσει το αυτοκίνητο.
δ. Έναρθρη μετοχή	<i>Οι εργαζόμενοι</i> διαμαρτύρονται.
ε. Άκλιτη λέξη με άρθρο	<i>Το «τώρα»</i> είναι επίρρημα.
στ. Αριθμητικό	<i>Ένας</i> λείπει.
ζ. Ολόκληρη πρόταση ή φράση με άρθρο	<i>Το ότι θα περάσω στο πανεπιστήμιο</i> είναι σίγουρο.
η. Αναφορική πρόταση	<i>Όποιος θέλει</i> ας έρθει μαζί μου.
θ. Δευτερεύουσα ονομαστική πρόταση χωρίς άρθρο σε απρόσωπα ρήματα ή εκφράσεις	Είναι βέβαιο <i>ότι ο καθηγητής θα μας βοηθήσει</i> . Πρέπει <i>να προσπαθείτε</i> . Απαγορεύεται <i>να αγγίζετε τους ζωγραφικούς πίνακες</i> .

Παρατηρήσεις

- Το υποκείμενο των προσωπικών ρημάτων είναι πάντοτε σε πτώση **ονομαστική** και το βρίσκουμε ρωτώντας **ποιος; ποια; ποιος; ή ποιοι; ποιες; ποια;**
Π.χ. *Ο* λαός τον υποδέχτηκε θριαμβευτικά.
(**Ποιος** τον υποδέχτηκε; Υποκ.: **Ο** λαός).

Το πηγαινέλα τον κούρασε. (Ποιο τον κούρασε; Υποκ.: **Το πηγαινέλα**).
Εκείνη σηκώθηκε από τη θέση της. (Ποια σηκώθηκε; Υποκ.: **Εκείνη**).

2. Το υποκείμενο των απρόσωπων ρημάτων και απρόσωπων εκφράσεων είναι μια **ολόκληρη δευτερεύουσα πρόταση** (βλ. στον προηγούμενο πίνακα την περίπτωση θ).

Οι δευτερεύουσες προτάσεις που μπορούν να πάρουν θέση υποκειμένου λέγονται **ονοματικές** και εισάγονται με τα *ότι, πως, να, μήπως, πώς, όπως, ποιος, πότε, πού* κτλ.

Η παράλειψη του υποκειμένου

1. Όταν το ρήμα είναι πρώτου ή δευτέρου προσώπου ενικού ή πληθυντικού αριθμού, τότε συνήθως το υποκείμενο του ρήματος (*εγώ, εσύ – εμείς, εσείς*) παραλείπεται, γιατί γίνεται φανερό από την **κατάληξη του ρήματος**.

Π.χ. *Διαβάζω το μάθημα.* (υποκ.: **εγώ**)

Γράφεις ωραία. (υποκ.: **εσύ**)

Θα έρθουμε αύριο. (υποκ.: **εμείς**)

Γιατί μιλάτε; (υποκ.: **εσείς**)

Όταν όμως θέλουμε να το **αντιδιαστείλουμε** από το άλλο υποκείμενο ή να το **τονίσουμε**, τότε μπαίνει.

Π.χ. **Εσείς** θα πάρετε την τελική απόφαση. (τονίζεται το **εσείς**)

Εγώ πονάω κι **εσύ** γελάς! (αντιδιαστέλλεται το **εγώ** από το **εσύ**)

2. Μερικές φορές μπορεί να παραλείπεται και το υποκείμενο ρήματος τρίτου προσώπου:

α. Όταν εννοείται εύκολα από τη σειρά του λόγου.

Π.χ. *Ο καθηγητής μπήκε στην αίθουσα και άνοιξε* (εννοείται: ο καθηγητής) *το βιβλίο του.*

β. Όταν εννοείται εύκολα από την έννοια του ρήματος.

Π.χ. *Ο Γιάννης πήγε στο νοσοκομείο για να τον εξετάσουν.* (εννοείται: οι γιατροί)

γ. Όταν είναι γενικό και αόριστο.

Π.χ. *Στη Γερμανία δε σ' αφήνουν* (εννοείται: οι Γερμανοί τροχονόμοι) *να παρκάρεις όπου θέλεις.*

Πώς σε λένε; (εννοείται: οι άνθρωποι)

δ. Όταν το ρήμα φανερώνει κάποιο φυσικό φαινόμενο.

Π.χ. *βρέχει, χιονίζει, μπουμπουνίζει* (εννοείται: *το χιόνι χιονίζει, η βροχή βρέχει* κτλ.).

Απαντήσεις στις ασκήσεις του σχολικού βιβλίου

Ακούω και μιλώ

- 1** Ποια είναι τα υποκείμενα των ρημάτων που υπογραμμίζονται στις παρακάτω προτάσεις και σε ποια πτώση βρίσκονται;
- Ο Μαρίνος, ο Νικόλας, η Δέσποινα και η Κασσάνδρα είχαν αποφασίσει να εξερευνήσουν το Φαράγγι του Διαβόλου. (κειμ. 1)
 - Θα σας οδηγήσω εγώ. (κειμ. 1)
 - Πολλοί από αυτούς που ζουν και εργάζονται στις τουριστικές περιοχές αγνοούν παντελώς το νόημα της λέξης φιλοξενία. (κειμ. 3)
 - Ό,τι θα δείτε από εκεί και πέρα ανήκει στη σφαίρα του ονείρου. (κειμ. 4)
- Ποια μορφή (ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, πρόταση ή κάτι άλλο) έχουν τα υποκείμενα που βρήκατε;

α. Υποκ.: Ο Μαρίνος, ο Νικόλας, η Δέσποινα και η Κασσάνδρα

Μορφή: Ουσιαστικά **Πτώση:** Ονομαστική

β. Υποκ.: εγώ

Μορφή: Αντωνυμία **Πτώση:** Ονομαστική

γ. Υποκ.: πολλοί

Μορφή: Επίθετο **Πτώση:** Ονομαστική

δ. Υποκ.: Ό,τι θα δείτε από εκεί και πέρα

Μορφή: Πρόταση

- 2** Εντοπίστε τα υποκείμενα των ρημάτων που είναι γραμμένα με έντονο χαρακτήρες:

*Και **αξίζει** να αναζητήσετε στα ταξίδια σας και τα δύο, ίσως περισσότερο τους ανθρώπους της. Αλλά αν **είναι** μία φορά **δύσκολο** να ανακαλύψετε αμόλυντα και αυθεντικά τοπία, **είναι** δύο φορές **δύσκολο** να ανακαλύψετε αυθεντικούς Έλληνες.* (κειμ. 3)

• **Ρήμα:** αξίζει **Υποκ.:** να αναζητήσετε στα ταξίδια σας και τα δύο

• **Ρήμα:** είναι δύσκολο **Υποκ.:** να ανακαλύψετε αμόλυντα και αυθεντικά τοπία

• **Ρήμα:** είναι δύσκολο **Υποκ.:** να ανακαλύψετε αυθεντικούς Έλληνες

- 3** Στο τελευταίο τμήμα του 2ου κειμένου: *Τα μάτια όλων είχαν δακρύσει...* παρατηρήστε αν σε όλα τα ρήματα υπάρχει υποκείμενο. • Μπορείτε να βρείτε τα υποκείμενα που παραλείπονται; • Μπορείτε τώρα να πείτε γιατί παραλείπονται;

- Στο τελευταίο τμήμα του 2ου κειμένου: *Τα μάτια όλων είχαν δακρύσει...* αρκετά ρήματα δεν έχουν υποκείμενο.
- Παραλείπονται τα εξής υποκείμενα:

α. εγώ	υποκείμενο του ρήματος	<i>τελείωσα</i>			
β. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>αγκάλιασαν</i>
γ. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>είπαν</i>
δ. εσύ	»	»	»		<i>έδωσες</i>
ε. εμείς	»	»	»		<i>ευχαριστούμε</i>
στ. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>συνόδεψαν</i>
ζ. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>ήθελαν</i>
η. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>να φιλοξενήσουν</i>
θ. άντρες					
γυναίκες και παιδιά	»	»	»		<i>άφησαν</i>
ι. εγώ	»	»	»		<i>να φύγω</i>
ια. εγώ	»	»	»		<i>να υποσχεθώ</i>
ιβ. εγώ	»	»	»		<i>θα ξαναεπισκεφτώ</i>
- – Στις περιπτώσεις **α, δ, ε, ι, ια, ιβ** το υποκείμενο παραλείπεται, γιατί είναι το **α'** ή το **β' πρόσωπο** (ενικού ή πληθυντικού) της προσωπικής αντωνυμίας.
- Στις περιπτώσεις **β, γ, στ, ζ, η, θ** το υποκείμενο παραλείπεται, γιατί εννοείται εύκολα από τα συμφραζόμενα.

Διαβάζω και γράφω

- 1** Υπογραμμίστε τα υποκείμενα των ρημάτων και σημειώστε δίπλα ποια μορφή έχουν:
- Οι σημερινοί Έλληνες είναι αρκετά διαφορετικοί.* (κείμεν. 3)
 - Εγώ πήγα μ' έναν άλλο οδηγό απ' τον παλιό δρόμο.* (κείμεν. 2)
 - Ένας ξένος χτυπούσε την πόρτα τους.* (κείμεν. 3)
 - Το καλύτερο ήταν (το) να διαβάσω μεγαλόφωνα τους στίχους 205 ως 412 της ραψωδίας ω.* (κείμεν. 2)
- α.** Υποκ.: Οι σημερινοί Έλληνες (ουσιαστικό).
β. Υποκ.: Εγώ (αντωνυμία).

- γ. Υποκ.: Ένας ξένος (ουσιαστικοποιημένο επίθετο).
 δ. Υποκ.: (το) να διαβάσω μεγαλόφωνα τους στίχους 205 ως 412 της ραψωδίας ω (πρόταση).

2 Αντικαταστήστε τα υποκείμενα των προτάσεων της προηγούμενης άσκησης με άλλα, διαφορετικής μορφής από αυτήν που έχουν.

- α. Αυτοί είναι αρκετά διαφορετικοί. (κείμε. 3)
 β. Πήγα μ' έναν άλλο οδηγό απ' τον παλιό δρόμο (κείμε. 2)
 γ. Ο βοριάς χτυπούσε την πόρτα τους. (κείμε. 3)
 δ. Το καλύτερο ήταν το διάβασμα των στίχων. (κείμε. 2)

Σημείωση: Στην περίπτωση β' το υποκείμενο δεν αντικαθίσταται γιατί το ρήμα **πήγα** είναι α' προσώπου και υποκείμενό του είναι πάντοτε μόνο η προσωπική αντωνυμία **εγώ**.

3 Εντοπίστε στο κείμενο 4 στις παραγράφους Μπλε Λιμανάκι και Μονή Παναγίας τα ρήματα χωρίς υποκείμενο. • Μπορείτε να συμπληρώσετε τα υποκείμενα που παραλείπονται;

Το Μπλε Λιμανάκι

Ρήματα χωρίς υποκείμενο

προχωρήστε
 βρείτε
 αφήστε
 ξεκινήστε
 θα βρεθείτε

Υποκείμενο

εσείς
 εσείς
 εσείς
 εσείς
 εσείς

Μονή Παναγίας της Πορταϊτισσας

Ρήματα χωρίς υποκείμενο

είναι
 προσέξτε

Υποκείμενο

η εκκλησία
 εσείς

4 Σχηματίστε καινούριες προτάσεις, αντικαθιστώντας τις προτάσεις-υποκείμενα που γράφονται με έντονους χαρακτήρες με άλλες δικές σας:

α. **Είναι αλήθεια ότι είχαν προσαρμοστεί τέλεια μέσα στο φυσικό περιβάλλον και στη ζωή του δάσους.** (κείμε. 1)

β. **Απαγορεύεται να έχετε ανοικτά τα κινητά σας στο θέατρο.**

- α. Είναι αλήθεια ότι δε σε καταλαβαίνω.
 Είναι αλήθεια ότι έχεις αλλάξει πολύ.
 Είναι αλήθεια ότι ο Νίκος θέλει να επικοινωνήσει μαζί σου.
 Είναι αλήθεια ότι διαφέρουμε πολύ από τους αρχαίους Έλληνες.

Είναι αλήθεια ότι σκέφτεστε να μας επισκεφτείτε το καλοκαίρι;
Είναι αλήθεια ότι άλλαξαν τα ήθη και τα έθιμα στον τόπο μας;

- β.** Απαγορεύεται να καπνίζετε.
Απαγορεύεται να φωνάζω δυνατά.
Απαγορεύεται να μιλάτε στον οδηγό.
Απαγορεύεται να τρέχετε με μεγάλη ταχύτητα.

B2

Συμφωνία υποκειμένου-ρήματος

1. Σε μια πρόταση που έχει **ένα υποκείμενο**, το ρήμα συμφωνεί με το υποκείμενο στο **πρόσωπο** και στον **αριθμό**.
Π.χ. **Η** Ελένη διαβάζει.
Οι μαθητές διαβάζουν.
Εμείς διαβάζουμε.
Ο άμοιρος, τι τράβηξα στα ξένα! (ενν. υποκ.: εγώ)
2. Όταν το υποκείμενο είναι όνομα **περιληπτικό** (δηλώνει ένα σύνολο από πρόσωπα ή πράγματα), μπορεί το ρήμα να εκφέρεται στον **πληθυντικό αριθμό**, μονολότι το υποκείμενο βρίσκεται στον ενικό αριθμό.
Π.χ. **Ο** μαθητόκοσμος **φωνάζουν** και **διαμαρτύρονται**.
Κόσμος πολλές τον **επευφημούσαν**.
3. Σε μια πρόταση που έχει **περισσότερα από ένα υποκείμενα**, το ρήμα κανονικά μπαίνει στον πληθυντικό αριθμό και στο **επικρατέστερο πρόσωπο**. Επικρατέστερο είναι το **α'** πρόσωπο σε σύγκριση με το **β'** και το **γ'**, και το **β'** σε σύγκριση με το **γ'** ($\alpha' > \beta' > \gamma'$).
Π.χ. **Εγώ** και **εσύ** **κλαίγαμε**. ($\alpha' > \beta'$)
Εσύ και **ο αδελφός σου** **γράψατε** καλά. ($\beta' > \gamma'$)
Αν όμως συμβεί να **προηγείται το ρήμα και τα υποκείμενα να ακολουθούν**, τότε μπορεί το ρήμα να εκφέρεται σε **ενικό αριθμό**, δηλαδή να συμφωνεί με το πρώτο, το πλησιέστερό του υποκείμενο, που είναι σε ενικό αριθμό.
Π.χ. **Τραυματίστηκε** ο οδηγός του αυτοκινήτου και **ένας επιβάτης**.
Εκεί τον έφερε η θλίψη και η δυστυχία.

Απαντήσεις στις ασκήσεις του σχολικού βιβλίου

Ακούω και μιλώ

Στο παρακάτω απόσπασμα έχει αλλάξει το υποκείμενο των ρημάτων της β' παραγράφου του κειμένου 1 (ήταν *τα παιδιά* και έχει γίνει *εγώ*). Συγκρίνετε τα δύο κείμενα και πείτε ποιες αλλαγές έγιναν στα ρήματα.

Δε θέλησα να πάρω τίποτα μαζί μου, ούτε φαγητό ούτε νερό. Θα έψαχνα να βρω μόνος (-η) την τροφή μου μέσα στο δάσος, όπως έκαναν οι πρωτόγονοι άνθρωποι για χιλιάδες χρόνια.

Στο κείμενο 1, το υποκείμενο των ρημάτων *δεν θέλησαν, να πάρουν, θα έψαχναν, να βρουν* είναι *τα παιδιά*, και γι' αυτό τα ρήματα βρίσκονται σε γ' πληθυντικό πρόσωπο.

Στο κείμενο της άσκησης το υποκείμενο των ίδιων ρημάτων είναι το *εγώ*, και γι' αυτό τα ρήματα άλλαξαν πρόσωπο και αριθμό, έγιναν α' ενικού προσώπου (*δε θέλησα, να πάρω, θα έψαχνα, να βρω*). Το ρήμα δηλαδή πρέπει να συμφωνεί με το υποκείμενό του σε πρόσωπο και αριθμό.

Διαβάζω και γράφω

- 1** Έφτασα λοιπόν στα χωράφια του Λαέρτη και κάθισα να ξεκουραστώ και να διαβάσω τη ραψωδία ω της Οδύσσειας. (κειμ. 2) • Ξαναγράψτε αυτό το απόσπασμα ξεκινώντας έτσι:

Ο Ερρίκος Σλίμαν έφτασε στα χωράφια του Λαέρτη και κάθισε να ξεκουραστεί και να διαβάσει τη ραψωδία ω της *Οδύσσειας*.

Ο Ερρίκος Σλίμαν και ο συνοδός του έφτασαν στα χωράφια του Λαέρτη και κάθισαν να ξεκουραστούν και να διαβάσουν τη ραψωδία ω της *Οδύσσειας*.

- 2** Χωριστείτε σε ομάδες και κάθε ομάδα να ξαναγράψει τη συνταγή (κειμ. 5) ξεκινώντας με έναν από τους παρακάτω τρόπους:

Εγώ...

Εσύ...

Εσύ και η μητέρα σου...

Οι μαγείρισσες...

- Έπειτα συγκρίνετε τα κείμενά σας και παρατηρήστε πώς συμφωνεί κάθε φορά το ρήμα με το υποκείμενό του.

Οδηγία: Ανάλογα με το υποκείμενο που έχει η ομάδα σας θα αλλάξετε το πρόσωπο των ρημάτων του κειμένου που βρίσκονται σε α' πληθυντικό πρόσωπο. **ΠΡΟΣΟΧΗ!** Μόνο αυτά τα ρήματα! Για παράδειγμα:

- Αν η ομάδα σας έχει το **εγώ**, τα ρήματα που τώρα βρίσκονται σε **α' πληθυντικό** πρόσωπο θα μπουν σε **α' ενικό** πρόσωπο (*καθαρίζω, ψιλοκόβω, προσθέτω, ζυμώνω, βάζω, παίρνω, ρίχνω, γυρνάω, μπορώ, να προσθέσω*).
- Αν η ομάδα σας έχει το **εσύ**, τα ίδια ρήματα θα μπουν σε **β' ενικό** πρόσωπο (*καθαρίζεις, ψιλοκόβεις...*).
- Αν η ομάδα σας έχει το **Εσύ και η μητέρα σου**, τα ρήματα θα μπουν σε **β' πληθυντικό** πρόσωπο (*καθαρίζετε, ψιλοκόβετε...*).
- Αν η ομάδα σας έχει το **Οι μαγείρισσες**, τα ρήματα θα μπουν στο **γ' πληθυντικό** πρόσωπο (*καθαρίζουν, ψιλοκόβουν...*).
- Παρατηρούμε πως, όταν το υποκείμενο είναι ένα (*εγώ, εσύ, οι μαγείρισσες*), τότε συμφωνεί με το ρήμα σε πρόσωπο και αριθμό. Όταν τα υποκείμενα είναι δύο, τότε το α' πρόσωπο είναι επικρατέστερο του β' (*εγώ κι εσύ καθαρίζουμε*) και το β' επικρατέστερο του γ' (*εσύ και η μητέρα σου καθαρίζετε*).

Ασκήσεις για εμπέδωση

1 Στις παρακάτω φράσεις βρείτε το υποκείμενο των ρημάτων και τη μορφή του.

- α.** Το καλοκαίρι ο ήλιος βασιλεύει αργά.
- β.** Όλοι θέλουν το καλό σου.
- γ.** Όσοι έπαθαν ζημιές θα αποζημιωθούν.
- δ.** Από σένα εξαρτάται αν θα πετύχεις.
- ε.** Ένας έφυγε και δύο ήρθαν.
- στ.** Το να κάνεις το καλό είναι υποχρέωσή σου.
- ζ.** Με ενόχλησε το ότι με κατηγορήσαν άδικα.
- η.** Το «μολών λαβέ» του Λεωνίδα έμεινε στην ιστορία.
- θ.** Δεν επιτρέπεται να λες τέτοια λόγια.
- ι.** Δεν είναι ακόμη γνωστό ποιοι θα μιλήσουν στο συνέδριο.

2 Στις παρακάτω φράσεις βρείτε το υποκείμενο των ρημάτων με έντονη γραφή και αντικαταστήστε το με ένα ουσιαστικό κάνοντας και τις αναγκαίες αλλαγές, χωρίς όμως να αλλάξετε το νόημα των προτάσεων.

- α. Απαγορεύεται** να περνούν τα φορτηγά αυτοκίνητα.

- β. Από σένα **εξαρτάται** αν θα μονιμοποιηθείς.
- γ. Μας **στεναχώρησε** το ότι επιμένετε να φύγετε.
- δ. Δεν **επιτρέπεται** να μένετε μέσα στην αίθουσα την ώρα του διαλείμματος.
- ε. **Είναι γνωστό** ότι ενδιαφέρεσαι γι' αυτή τη θέση.

3 Στις παρακάτω προτάσεις βάλτε το ρήμα στο κατάλληλο πρόσωπο και αριθμό.

- α. Εγώ και οι συμμαθητές μου θα (οργανώνω) μια εκδήλωση για το Γ. Σεφέρη.
- β. Εγώ και εσύ συνεχώς (διαφωνώ).
- γ. Γιατί (είμαι) έξω εσύ και ο Γιάννης;
- δ. (έρχομαι, προστ. αορ.) γρήγορα εσύ κι ο αδελφός σου.
- ε. Σε τέτοια κατάσταση μας..... (φέρνω, αορ.) η πείνα κι η ανάγκη.
- στ.(τρέχω, αορ.) τότε γρήγορα στο φρούριο εγώ και πέντε στρατιώτες.

4 Στο κείμενο που ακολουθεί υπογραμμίστε τα υποκείμενα και γράψτε όσα παραλείπονται.

- Το έσκασες από το σχολείο, μου είπε ένα παιδί.
- Ναι, έκαμα εγώ, έτσι, για να πω κάτι.
- Καλά έκαμες! είπε αυτός σοβαρά... Εδώ πάνω όλα είναι πολύ ωραία. Να, τώρα έρχεται και ο Αμερικάνος. Κάνε χάζι...

Γύρισα κατά κει που έδειχνε και είδα το θείο Περικλή. Πέρασε από μπρος μου δίχως να με προσέξει και κάθισε στο καφενεδάκι, που ήταν έρημο εκείνη την ώρα.



ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

Παραγωγή λέξεων με αχώριστα μόρια

- Μπορούμε να παράγουμε λέξεις αν συνδυάσουμε ένα αχώριστο μόριο με μια λέξη.
Π.χ. *ξε-σηκώνω, ανα-γνωρίζω, υπο-δέχομαι*

Τι είναι τα αχώριστα μόρια

- Τα αχώριστα μόρια είναι λέξεις που δεν μπορούν να σταθούν μόνες τους στο λόγο, αλλά χρησιμοποιούνται για την παραγωγή λέξεων.
- Τα αχώριστα μόρια διακρίνονται σε **λαϊκά** και **λόγια**.

Τα κυριότερα λαϊκά αχώριστα μόρια

- α.** Το **α-**, (σπανιότερα) **ανα-** ή **αν-** (μπροστά από φωνήεν) είναι στερητικό και σημαίνει άρνηση ή στέρηση εκείνου που δηλώνεται από το β' συνθετικό.
Π.χ. *ά-κακος, αν-εύθυνος, αν-άλατος.*
- β.** Το **ξε-** σημαίνει:
 1. **έξω:** *ξεπορτίζω, ξεχειλίζω*
 2. **πολύ:** *ξεκουφαίνω, ξέμακρα, ξετρελαίνομαι*
 3. **εντελώς:** *ξεγυμνώνω, ξεπαγιάζω, ξεπουλώ, ξετινάζω*
 4. **στέρηση ή αναίρεση** εκείνου που φανερώνει το β' συνθετικό (αντίθετη ενέργεια): *ξεβάφω, ξεγράφω, ξεκολλώ, ξεκλειδώνω*
 5. **το τέλος της ενέργειας ή της κατάστασης** που εκφράζει η πρωτότυπη (αρχική) λέξη: *ξεϊδρώνω, ξεμεθώ*
- γ.** Το **ανα-** σημαίνει:
 1. **επάνω:** *ανακάθομαι, αναπηδώ, ανασηκώνω*
 2. **πίσω, πάλι:** *αναβάλλω, αναδρομικός, αναδάσωση*
 3. **επιπατική ή υποκοριστική σημασία:** *ανακράζω, ανάλαφρος*
 4. **επανάληψη:** *αναβαθμίζω, ανακατανέμω*
 5. **διάφορα** (πολλές φορές δεν είναι εμφανής η σημασία του): *αναρωτιέμαι*
 6. **σε επιστημονικούς όρους:** *αναβολισμός, αναφυλαξία*

Σημείωση: Το **ανα-** είναι αρχαία πρόθεση και δεν πρέπει να το μπερδεύουμε με το στερητικό **ανα-**. Οι λέξεις που σχηματίζουμε με το **ανα-** μπορεί να είναι λόγιες. Π.χ. *αναπλέω*.

Οι πιο συνηθισμένες σημασίες των κυριότερων λόγιων αχώριστων μορίων

- α.** Το **αμφι-** σημαίνει:
1. από τα δύο μέρη, γύρω: *αμφίβιο, αμφίστομος, αμφιθέατρο*
 2. διχασμός: *αμφιβάλλω, αμφιταλαντεύομαι*
- β.** Το **αρχι-** σημαίνει πρώτος, ανώτερος: *αρχίατρος, αρχιεπίσκοπος, αρχιεργάτης, αρχιμηλιά, αρχιτέκτονας*
- γ.** Το **δια-** / **δι-** σημαίνει:
1. ανάμεσα: *διαβαίνω, διαγώνιος, διάφανος, διέξοδος*
 2. παντού: *διαδίδω, διακηρύττω*
 3. διάλυση: *διαλύω, διασπώ*
 4. διάφορα: *διαδέχομαι, διενεργώ*
- δ.** Το **διχο-** σημαίνει (μοιρασμένος) σε δύο: *διχογνωμία, διχόνοια, διχοτόμος*
- ε.** Το **δυσ-** σημαίνει:
1. δύσκολος, δύσκολα: *δυσανάλογος, δυσάρεστος, δυσεντερία*
 2. κακός, κακά: *δύσπιστος, δύστιχος*
- στ.** Το **εισ-** σημαίνει κίνηση μέσα: *εισάγω, εισβάλλω, είσοδος*
- ζ.** Το **εκ-** / **εξ-** σημαίνει:
1. έξω: *εκθέτω, εκφράζω*
 2. αλλαγή: *εξελληνισμός, εκχερσώνω*
 3. πολύ: *εκθειάζω, έκπληκτος*
- η.** Το **εν-** / **εμ-** / **εγ-** / **ερ-** / **ελ-** σημαίνει μέσα: *ενήλικος, ενορία, εμπιστεύομαι, εμπνέω*
- θ.** Το **επι-** / **επ-** / **εφ-** σημαίνει:
1. επάνω: *επίγειος, επιγράφω, εφαρμόζω, έφηβος, έφιππος*
 2. διάφορα: *επιδιορθώνω, επιζητώ, επιμένω*
- ι.** Το **ημι-** σημαίνει μισό: *ημίθεος, ημικυκλικός, ημιμάθεια, ημισφαίριο*
- ια.** Το **περι-** σημαίνει:
1. γύρω: *περιγιάλι, περικυκλώνω, περιμαζεύω, περιορίζω*
 2. πολύ: *περιζήτητος, περίσκεψη, περίφημος*
- ιβ.** Το **συν-** / **συγ-** / **σουλ-** / **συμ-** / **συρ-** / **συσ-** / **συ-** σημαίνει μαζί: *σύνδεσμος, συνέδριο, συνεννόηση, συνένοχος, συλλαλητήριο, συλλυπούμαι, συμβουλεύω, συμμετέχω, σύρριζα, συρροή, σύσσωμος, συθέμελα, συζυγία*
- ιγ.** Το **υπο-** / **υπ-** / **υφ-** σημαίνει:
1. από κάτω: *υπόγειο, υποδιευθυντής, υποθέτω, υπαρχηγός, υπασπιστής, υφήλιος, υφιστάμενος*
 2. κρυφά, λίγο: *υποδηλώνω*
 3. συνοδεία: *υπόκρουση*
 4. πίσω: *υποχωρώ*

Απαντήσεις στις ασκήσεις του σχολικού βιβλίου

Ακούω και μιλώ

- 1** Μπορείτε να εντοπίσετε τα αχώριστα μόρια-προθήματα και τις λέξεις από τις οποίες σχηματίζονται οι παρακάτω λέξεις; • Χωρίστε τις λέξεις στα δύο μέρη από τα οποία έχουν σχηματιστεί.

ανακαλύψει, ξεκουραστώ (κείμ. 2)

αναζητήσετε, υποδέχονταν (κείμ. 3)

ακατοίκητα (κείμ. 4)

επιστροφής (κείμ. 1)

ανακαλύψει (ρ. *ανακαλύπτω*) < *ανα-* + *καλύπτω*

ξεκουραστώ (ρ. *ξεκουράζομαι*) < *ξε-* + *κουράζομαι*

αναζητήσετε (ρ. *αναζητώ*) < *ανα-* + *ζητώ*

υποδέχονταν (ρ. *υποδέχομαι*) < *υπο-* + *δέχομαι*

ακατοίκητα (επίθ. *ακατοίκητος, -η, -ο*) < *α-* + *κατοικώ*

επιστροφής (ουσ. *επιστροφή*) < *επι-* + *στροφή*

- 2** Συγκρίνετε τις παραπάνω λέξεις με τις λέξεις που αποτελούν τα δεύτερα μέρη τους. • Πώς αλλάζει η σημασία όταν προστεθεί το αχώριστο μόριο;

– *καλύπτω* = σκεπάζω

ανα-καλύπτω = ξεσκεπάζω

- Η σημασία του ρήματος *καλύπτω* με την προσθήκη του μορίου **ανα-** αλλάζει στο αντίθετο.

– *κουράζομαι*

ξε-κουράζομαι

- Με το λαϊκό μόριο **ξε-** ως α' συνθετικό προκύπτει ρήμα με αντίθετη σημασία απ' αυτήν που έχει το ρήμα *κουράζομαι*.

– *ζητώ* = ψάχνω

αναζητώ = ψάχνω με επίμονο τρόπο

- Το **ανα-** επιτείνει στη σημασία του ρήματος *ζητώ*.

– *δέχομαι*

υπο-δέχομαι

- Το μόριο **υπο-** δηλώνει ότι αυτό που σημαίνει το ρήμα *δέχομαι* συ-τελείται με πιο έντονο τρόπο.

- κατοικώ
α-κατοίκητος
 - Με το στερητικό **α-** δηλώνεται η αντίθετη σημασία από αυτήν που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη (κατοικώ).
- στροφή
επι-στροφή
 - Το μόριο **επι-** προσδίδει στην πρωτότυπη λέξη (στροφή) την έννοια ότι μια ενέργεια γίνεται μετά, κατόπιν.

Διαβάζω και γράφω

- 1** Συμπληρώστε τα κενά του κειμένου 6 με τις ακόλουθες λέξεις: **διαταράξετε, εμπνέουν, πρόσβαση, επεξηγηματικός, ξεπροβάλλουν, περιβάλλοντος.**

Πρόκειται για ένα γοητευτικό νησάκι στην περιοχή των Πρεσπών. Η πεζογέφυρα που κατασκευάστηκε καθιστά την **πρόσβαση** στο νησί έναν ευχάριστο περίπατο. Πριν από την πεζογέφυρα αφήστε το αυτοκίνητό σας, προσέχοντας να μη **διαταράξετε** την ηρεμία του **περιβάλλοντος** και πάντοτε σκεπτόμενοι ότι κάπου εκεί γύρω μπορεί να ζευγαρώνουν κάποια σπάνια είδη πουλιών.

Μπορείτε να εφοδιαστείτε με νερό και ίσως κάποιο ελαφρύ γεύμα. Οι τοποθεσίες που θα δείτε **εμπνέουν** για ένα πικ νικ στα γρασιδία με καταπληκτική θέα. Σπουδαιότερο είναι να μην ξεχάσετε τη φωτογραφική σας μηχανή!

Καθώς προχωράτε στην πεζογέφυρα παρατηρήστε τους καλαμιώνες και, καθώς πλησιάζετε, το νοσοκομείο πουλιών. Στην είσοδο του νησιού υπάρχει **επεξηγηματικός** χάρτης για το πού μπορείτε να πάτε. Ακολουθήστε το μονοπάτι με τις άσπρες πέτρες. Οι λόφοι πράσινου καλύπτουν τη μια μεριά του λόφου, ενώ από την άλλη **ξεπροβάλλουν** τα χαλάσματα της Βασιλικής του Αγίου Αχιλλείου.

- 2** **δυσανάλογος, δυσάρεστος, διαγώνιος, διαβλέπω, αρχιληστής, αμφιταλαντεύομαι, επίγειος, ενήλικος, ημίθεος, υποκατάστημα:**
- Ψάξτε στο λεξικό τις σημασίες αυτών των λέξεων.
 - Χρησιμοποιήστε τρεις από αυτές τις λέξεις για να σχηματίσετε προτάσεις.
 - Προσπαθήστε να βρείτε τις σημασίες των αχώριστων μορίων.

δυσανάλογος, -η, -ο: αυτός που δε βρίσκεται σε αρμονική σχέση με κάτι.
δυσάρεστος, -η, -ο: αυτός που προκαλεί ενόχληση ή δυσαρέσκεια.

διαγώνιος, -η, -ο: αυτός που συνδέει δύο μη διαδοχικές γωνίες.

διαβλέπω: συμπεραίνω από συγκεκριμένα δεδομένα ή ενδείξεις, διαισθάνομαι.

αρχιληστής: ο επικεφαλής ληστών.

αμφιταλαντεύομαι: γέρνω προς τη μια πλευρά και προς την άλλη, είμαι αναποφάσιστος.

επίγειος, -α, -ο: αυτός που βρίσκεται πάνω στη γη.

ενήλικος, -η, -ο: αυτός που έχει φτάσει στην ηλικία κατά την οποία ο άνθρωπος θεωρείται ψυχικά και σωματικά ώριμος, αυτεξούσιος.

ημίθεος: αρχαίος μυθολογικός ήρωας του οποίου ο ένας γονέας ήταν θεός.

υποκατάστημα: δευτερεύον κατάστημα επιχείρησης, το οποίο εξαρτάται από το κεντρικό και εδρεύει συνήθως σε άλλη περιοχή.

• Προτάσεις

- Το μήκος των χεριών του είναι *δυσανάλογο* με το ύψος του σώματός του.
- Σ' αυτό το ταξίδι είχα μια *δυσάρεστη* εμπειρία.
- «Χαράξτε τις *διαγωνίους* του τετραγώνου» είπε ο καθηγητής των μαθηματικών «προκειμένου να λύσετε την άσκηση».
- Ο δημοσιογράφος Κ.Χ. στο άρθρο του *διαβλέπει* νέα κρίση στις σχέσεις κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης.
- Συνελήφθη ο *αρχιληστής* της σπείρας που οργάνωσε τη ληστεία σε κεντρική τράπεζα.
- *Αμφιταλαντεύτηκα* πολύ καιρό προτού αποφασίσω να ξενιτευτώ.
- Χαρακτηριστικό των μοναχών είναι ότι δεν ενδιαφέρονται για την *επίγεια* ζωή.
- Προσοχή! Η εκπομπή αυτή απευθύνεται μόνο σε *ενήλικα* άτομα.
- Ο Ηρακλής ήταν *ημίθεος*, αφού πατέρας του ήταν ο Δίας, ενώ μητέρα του μία θνητή.
- Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (ΕΤΕ) έχει *υποκαταστήματα* σε πολλές πόλεις όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού.

• Σημασίες των αχώριστων μορίων

δυσ-: κακή

δια-: ανάμεσα

αρχι-: πρώτος, ανώτερος

αμφι-: από τα δύο μέρη

επι-: επάνω

εν-: μέσα

ημι-: μισό

υπο-: από κάτω (με υποκοριστική σημασία εδώ)

- 3** Χωριστείτε σε ομάδες. Η κάθε ομάδα:
- θα αναλάβει ένα αχώριστο μόριο από τον πίνακα,
 - θα ψάξει τις σημασίες του στο ηλεκτρονικό *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Τριανταφυλλίδης on-line, <http://www.komvos.edu.gr/dictionaries/dictonline/DictOnLineTri.htm>) ή στο σχολικό λεξικό,
 - θα τις καταγράψει και θα ψάξει να βρει (από βιβλία του σχολείου) λέξεις με το ίδιο μόριο που να αντιστοιχούν σε ορισμένες σημασίες του.

Οδηγία: Στη θεωρία αυτής της ενότητας σας παραθέτουμε δύο πίνακες: ο ένας περιλαμβάνει τα κυριότερα αχώριστα λαϊκά μόρια και ο άλλος τα αχώριστα λόγια μόρια με τις σημασίες του καθενός και με πολλές λέξεις που παράγονται από αυτά τα μόρια. Αναζητήστε στους πίνακες το μόριο που θα αναλάβετε ως ομάδα. Βρείτε εκεί τη σημασία του και αρκετά παραδείγματα λέξεων που σχηματίζονται με αυτό.

Ασκήσεις για εμπέδωση

- 1** Χρησιμοποιώντας τα αχώριστα λαϊκά μόρια (α-, ξε-, ανα-) γράψτε τις λέξεις που έχουν τις ακόλουθες σημασίες.
- α. αμεριμνησία:
- β. αξεπέραστος:
- γ. αύξηση της τιμής ενός προϊόντος:
- δ. υποφέρω από δυνατό κρύο:
- ε. αυτός που δεν υποφέρεται, αφόρητος:
- στ. ανεβάζω κάτι, σέρνω προς τα πάνω:
- ζ. αφαιρώ τον αφρό από το γλυκό την ώρα που βράζει:
- η. σηκώνω κάτι λίγο:
- θ. παθαίνει αλλοίωση το χρώμα από τον ήλιο:
- ι. αυτός που δεν μπορεί να επαναληφθεί:
- 2** Ποια είναι η σημασία των αχώριστων μορίων στις παρακάτω λέξεις;
- α. περιγιάλι
- β. αρχιμουσικός
- γ. διασπώ
- δ. διχαστός
- 3** Συμπληρώστε τα κενά των παρακάτω φράσεων με λέξεις που παράγονται από τα λαϊκά αχώριστα μόρια α-, ανα-, ξε-.
- α. Τα νέα μέτρα θύελλα διαμαρτυριών (ξε-).